

Fiziognómia

AVAGY SZELLEMI KALAND „A MŰVÉSZET ÉS A TUDOMÁNY HATÁRMEZSGYÉJÉN”

JATEPress
Szeged, 2006

„A testképében a lélek képét mutatja meg” – írja Giovan Battista Della Porta *Az ember fiziognómiájáról* című XVI. század végi kötetében, amely a modernkori fiziognómia alapműve. A Vigh Éva szerkesztésében megjelent *„Terminologia e Mimetologia” A fiziognómia története az ókortól a XVII. századig* című szöveggyűjtemény Della Porta-traktátusa szerint a „fiziognómia művészete” segítségével leírható és felismerhető valamennyi jellegzetes lelkiállatot – pl. a dicsekvő, kishitű, nemeslelkű, fősvény stb. ember – számos külső jegye. Különösen a zoomorf-jegyek lélektani jelentésekkel való felruházása jelzi, hogy az emberi kultúra legmélyebb rétegeiből eredeztethető művelődéstörténeti hagyománnyal állunk szemben a fiziognómia esetében. Hiszen a természettel szimbiózisban élő archaikus életformák totemizmusa, állatkultuszai, mítoszai és állatmeséi, valamint a törzsi kultúrák gyakran állatokra utaló nemzetségi- és személynevei bizonyítják, hogy az emberi identitás kifejezésében – mind a közösségi mind a személyes identitás

esetében – meghatározó szerepe volt az állatszimbolikának, valamint a külső jegyek és a belső tulajdonságok közötti analógiának.

Ennek az ősi hagyománynak sajátos továbbélése mutatható ki az ókori görög-római műveltségben (pl. Marcus Antonius Polemón *A fiziognómiáról* c. művének II. fejezetében), majd ennek nyomán az európai kultúrában; annak ellenére, hogy az ember állatok fölé rendelt hatalmát valló keresztény hagyomány pl. a zoomorf jegyeket elsősorban az ördögi hatalmakhoz rendelte. Mégis – amint azt Vigh Éva munkájából megtudhatjuk –, a fiziognómia tovább élt az ókori szöveghagyomány nyomán a középkorban, többek között egy Arisztotelész által írt vagy pseudo-arisztotelészi mű tekintélyének köszönhetően, majd a humanizmus korszakában – az ünnepezt ókori tradíciók egyikeként – ismét virágkorát élhette.

Vigh Éva kétkötetes munkája – a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán folyó művelődéstörténeti kutatásokba illeszkedően – az Ikonológia és Műértelmezés sorozat 11. részeként a fiziognómiai irodalom történetének bemutatására vállalkozik. A két könyv több mint reprezentatív összefoglalás, átfogó, hiteles képet nyújt egy több évezredes európai kulturális hagyományról. Az első kötetet, a téma részletes tudománytörténeti ismertetését tökéletesen kiegészíti a második kötet, amely a fiziognómiai irodalom legjelentősebb forrásainak – Pseudo Arisztotelész értekezésétől kezdődően többek között

JATEPress
Szeged, 2006

Leonardo da Vinci, Charles Le Brun szövegének – közlése, valamint a fiziognómiai témájú szakirodalom tanulmányai-ból történő válogatás. Művészettörténeti, irodalomtörténeti, szemiotikai, művelődéstörténeti tanulmányok bizonyítják a fiziognómiai szemlélet hatását és jelenlétét az európai tradícióban. Az olvasó ennek köszönhetően széles körben tájékozódhat erről a sajátos kultúrtörténeti hagyatékról, amely a XVII. század végéig számos művészeti ágban, tudományban éreztette hatását. A test és a lélek összefüggését valló fiziognómiát a görög, majd latin kultúra írásban rögzített hagyományként örököltette az utókorra, amelyet részben arab közvetítéssel vettek át a középkori Európában. Ezt a művelődéstörténeti folyamatot – a legjelentősebb források és szerzőik, működésük részletező bemutatásával, pontos lábjegyzet adatokkal kiegészítve – tárja az olvasó elé az első, tudomány/művelődéstörténeti kötet. A művelődéstörténeti fejezetet követő tíz tanulmányban az italianista szerző – művelődéstörténeti kutató-

saival összhangban – irodalmi, művészeti alkotások elemzésén keresztül mutatja be a fiziognómiának az itáliai középkori, reneszánsz, barokk és klasszicista művészetelméletére és műalkotásaira gyakorolt hatását. Betekintést nyerünk a fiziognómia orvosi-asztrológiai kapcsolódásaiba, az irodalmi és művészi ábrázolásra, a retorikára és a morálfilozófiára gyakorolt hatásaiba, valamint a mágikus-ezoterikus hagyományokkal való összefonódásaiba. Vigh Éva tanulmányai az interdiszciplináris kutatás, a művelődéstörténeti, kortörténeti kontextusba helyezett értelmezések létjogosultságát bizonyítják.

A bűn arcai az Isteni színjátékban című tanulmányban a XIII–XIV. században, Dante korában széles körben ismert, részben arab közvetítéssel érkező antik eredetű korrespondencia-tanok tárulnak föl, amelyek alapján az emberi érzelmek és jellemek fiziognómiai, asztrológiai jegyeit meghatározhatónak vélték és le is írták különböző rendszerezésekben, általában négyes csoportokba foglalva. E források tükrében elemzi a szerző Dante jellem-ábrázolásainak „fiziognómiailag beazonosítható” momentumait.

Dante kortársa, az eretnekként máglyahalálra ítélt Cecco d’Ascoli befejezetlen művének, az *Acerbának* az elemzéséből egy jellegzetes középkori, okkult tradíciókkal átszőtt tudományos nézetrendszer bontakozik ki – az „*A szív tulajdonságait szemmel láthatod...*” *Asztrológia, fiziognómia és erkölcsök Cecco d’Ascoli művében* című fejezetben. Elsősorban az irodalmárok érdeklődésére tarthat számot a Petrarca költészetében megfogalmazott női szépség-kánon analógiákon, szimbólumokon alapuló fiziognomikus jegyeit tárgyaló *Laura fizionómiája és a klasszicizmus fiziognómiája* című tanulmány. A reneszánsz képzőművészetek iránt érdeklődők új megvilágításban olvashatnak a korszak jeles képviselőinek alkotói szándékairól. A tanulmány címe: *Fiziognómia és az érzelmek vizualizálása a cinquecento művészetelméletében*, melyben Leonardo da Vinci, Pomponio Gaurico, Giovan Paolo Lomazzo szövegei alapján Vigh Éva elemzi az esztétika és az etika határterületeit érintő karakter-ábrázolások korabeli elméleti problémáit és törekvéseit.

Az égi jelek tudományának tekintett asztrológia a középkor és a humanizmus műveltségében is jelen volt, fiziognómiával kapcsolatos összefonódásaira számos utalás történik a két kötetben. Ezért is indokolt egy részletesebb, egyetlen kiemelt témára koncentrálnó elemzés, amelyet *A Vízöntő fiziognómiájáról* olvashatunk. A következő tanulmány, *Az olasz klasszicizmus szemiotikusa: Giovan Battista Della Porta* címében is jelzi: amikor egy XVI. századi jellegzetes életműről, az évezredes hagyományok alapján kibontakozó tudományos érdeklődésről és munkásságról olvasunk, valójában a legáltalánosabb értelemben vett emberi intelligencia – az analógiák, az összefüggések, a jelek és a hozzájuk kapcsolt jelentések világának egy sajátos, korajkori formája, szemiotikája tárul föl előttünk. A fiziognómia retorikai és etikai felhasználhatóságára, a „civilizált ember” ismérveinek elméletére mutat rá a *Néma és zengő ékesszólás a XVI–XVII. század udvari irodalmában* című fejezet. A *„Jelek művészete” és fiziognómia Giovan Bonifacio művében* címmel közölt tanulmány az olasz barokk korszak viselkedés- és metakommunikációs formáinak (metaforikus gesztusok, testbeszéd) retorikai, erkölcsi és társadalmi funkcióit bizonyítja.

A petrarkista szépség-kánon változásait elemzi a barokk költészet fiziognomikus jegyeivel foglalkozó 9. fejezet: *Fiziognomikus metaforák az olasz barokk költészetben*. Az antik hagyományokra épülő európai fiziognómiai irodalom tárgyalásában külön érték a magyar vonatkozás bemutatása. Felvinczi György a *Természet próbája* című – a korabeli fiziognómiai irodalomhoz kötődő – költeményének ismertetése és elemzése az első kötet *A barokk magyar fiziognómusa: Felvinczi György* című fejezetében olvasható.

Úgy vélem, hogy Vigh Éva rendkívül értékes, művelődés- és tudománytörténeti téren egyaránt hiánypótló szakkönyvvel gazdagította az Ikonológia és műértelmezés sorozatot. A forrásokhoz kötődő illusztrációkkal gazdagon ellátott kötet megjelenése fontos adalékul és forrásanyagul szolgál az európai (elsősorban itáliai) művelődés – többek között az ikonográfia, morálfilozófia, irodalomtörténet, művészetelmélet, orvostudomány-történet – tanulmányozásához. A szerző szavait idézve: a fiziognómia története egy sajátos szellemi kaland „a művészet és a tudomány határmezsgyéjén”. Ajánlom ezt a kalandot a művelődéstörténet iránt érdeklődőknek és a kutatóknak egyaránt!

Újvári Edit